

DEÜ. İLAHİYAT FAKÜLTESİ,
İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI

ve
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
İZMİR İL MÜFTÜLÜĞÜ
İşbirliğiyle Düzenlenen

HAZRETİ ALİ -SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ-

24-25 Ekim 2007

İZMİR - 2009

Hz. Ali'nin, Hz. Osman Döneminde Halife ile İlişkileri

Arş. Gör. Fatih TOPALOĞLU*

Hz. Ali (r.a.), İslam Tarihi'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra gelen önemli şahsiyetlerinden biridir. Siyasi ve İtikâdî İslam Mezheplerinin başta gelenlerinden olan Şia ve diğer İslam Mezhepleri açısından taşıdığı değer herkesçe bilinmektedir. Bu itibarla Hz. Ali'nin diğer Halifelerle ilişkilerinin bilinmesi, hem Şia hem de diğer mezhepler açısından son derece önemlidir.

Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi ve Hz. Ali

Hz. Ömer (r.a.)'in kendisinden sonraki Halifenin seçimi sırasında İslam toplumunda doğabilecek karışıklıkları önlemek ve Halifelik makamına toplumda kabul görececek birinin seçilmesini sağlamak amacıyla oluşturduğu Şura, yapılan çalışmalar ve değerlendirmelerden sonra Hz. Osman'ı Halife seçmiş ve kendisine 23/643 senesinde Zilhicce ayının son pazartesi günü akşamı biat edilmişti¹. Şura sırasında Hz. Ali, Halife seçiminde akrabalık bağlarının etkinliğini hissetmiş olmalı ki, Abbas'a, halifeliğin kendisinden ziyade Hz. Osman'a daha yakın olduğunu, çünkü Sa'd'ın, amcaoğlu Abdurrahmân b. Avf'a muhalefet etmeyeceğini, Abdurrahmân'ın da tercihinin Hz. Osman'dan yana olduğunu söylemişti. Bu durumda Hz. Ali'ye göre, Abdurrahmân b. Avf'ın Hz. Osman'ı desteklemesi kesin gibiydi ve diğer iki üye kendisinden yana olsa bile bu kendisinin halife seçilmesi için yeterli olmayacaktı². Hz. Ali benzer şekilde Sa'd'a da "...Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının..."³ ayetini okuyarak "Senden oğlumun Rasûlullâh'a olan akrabalığını dikkate almanı, amcam Hamza'nın seninle akrabalığına riayet etmeni ve Abdurrahmân b. Avf'la birlikte benim aleyhime olmak üzere Osman lehine hareket etmemeni istiyorum. Osman benim getirdiğim delilleri sana sunamaz." demiş ve seçimde kendisinden yana olmasını istemişti⁴. Bu konuşmalardan anlaşılmaktadır ki Hz. Osman'ın halife seçilmesinde akrabalık ilişkilerinin de payı vardır. En azından Hz. Ali'nin yaklaşımı bu yöndedir. Ancak şu da var ki, Hz. Ali'nin Halifeliğe daha layık ol-

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 63; Belâzurî, *Ensâb*, V, 23; Taberî, *Târîh*, IV, 233; İbn Ebî Bekr, *et-Temhîd*, s. 27.

² Belâzurî, *Ensâb*, V, 19; Taberî, *Târîh*, IV, 229-230; İbn Kesîr, *el-Muhtasar fi Ahbâr'l-Beşer*, I, 165.

³ Nisâ 1.

⁴ Belâzurî, *Ensâb*, V, 20; Taberî, *Târîh*, IV, 231.

duğunu düşünmekle birlikte, kendisinden sonra Hz. Osman'ı bu makama layık görmesi⁵, her iki sahabinin birbirlerine karşı Halifelige yetkinlik bakımından önyargılı bir yaklaşımları olmadığını göstermektedir.

Hz. Ali'nin seçim sırasında Hz. Osman hakkındaki bu iyi niyetli yaklaşımı şaşkıncı değildir. Zira daha başka şekillerde de bunu ifade etmiştir. Mesela bir keresinde "Ben Osman'ın iyi yönlerini bilirim. Allah yolunda onun iyi bir mazisi vardır. Allah yapmış olduğu iyiliklerden sonra ona azap vermez" demiştir⁶. Bir başka ifadesinde yine Hz. Osman hakkında "Ben Osman'la, Allah'ın şu sözündeki gibi olmak isterim: 'Biz onların gönüllerinde olan kini çıkardık; artık onlar sedirlerinin üzerinde karşılıklı oturan kardeşlerdir'."⁷ demiştir⁸. Yine Hz. Ali diğer bir keresinde elindeki sopayla yere bir şeyler çizerek "Onlar için bizde iyi bir geçmişin izi vardır, onları bunsuz düşünemeyiz; işte bunlar Osman ve arkadaşlarıdır."⁹ demişti.

Ancak bazı kaynaklardaki rivayetlere bakıldığında Hz. Ali'nin ilk başta, Halife seçilen Hz. Osman'a biattan kaçındığı görülmektedir.¹⁰ Şura'da akrabalık ilişkileri konusundaki düşüncelerine rağmen Hz. Ali muhtemelen Şura'nın kendisini Halife seçeceğini ümit ediyordu. Ancak Hz. Osman tercih edilince, Hz. Ali ilk andaki şaşkınlığı sebebiyle böyle bir davranış sergilemişti. Kendisine, Hz. Ömer'in Müslümanlar arasında fitne çıkmaması için halife adaylarından çoğunluğun kararına uymayıp muhalefet edenin¹¹ öldürülmesi şeklindeki emrinin hatırlatılması, onun şaşkınlığını ve Hz. Osman'a biat konusundaki kararsızlığını ortadan kaldırmış gözükmektedir. Bu durum Hz. Ali'nin Halifelik konusunda Hz. Ebubekir'e gösterdiği tepkiye benzemektedir.¹² Fakat bu sefer iş daha farklı ve ciddiye. Ayrıca Hz. Ömer'in de kesin emri bulunmaktaydı. Bu durumda da halife olmak için Hz. Ali'nin yapabileceği artık daha fazla bir şey kalmamıştı.

Ubeydullah b. Ömer'in Yargılanması Meselesi ve Hz. Ali

⁵ Taberî, *Târîh*, IV, 231.

⁶ Belâzurî, *Ensâb*, V, 9.

⁷ Hicr 47.

⁸ Belâzurî, *Ensâb*, V, 10.

⁹ Belâzurî, *Ensâb*, V, 10.

¹⁰ Belâzurî, *Ensâb*, V, 22; krş: Taberî, *Târîh*, IV, 238; İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, IV, 273 vd.; İbn Kesîr, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, I, 166.

¹¹ Belâzurî, *Ensâb*, V, 18.

¹² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 20-22; Taberî, *Târîh*, III, 208.

Hz. Osman Halife seçildiğinde Hürmüzan ve Cufeyne ile, Ebû Lü'lüe'nin küçük kızını öldüren Ubeydullah b. Ömer'in yargılanması meselesiyle karşı karşıya kaldı. Bu konuda müslümanlar arasında değişik görüşler vardı. Bazı Müslümanlar masum insanları öldürdüğü için kısas uygulanması ve Ubeydullah'ın idam edilmesi gerektiği görüşündeydiler. Hz. Ali de Hz. Osman'a bu şekilde düşündüğünü söylemişti¹³. Diğer bazıları ise, babası yeni katledilmişken yakın zamanda oğlunun da öldürülmesinin kabile dengeleri bakımından güç bir durum ortaya çıkaracağını düşünüyordu. Hz. Osman meseleyi içtihatla çözüme yoluna gitti. Ubeydullah'ın, öldürdüğü kimselerin ailelerine diyet ödemesine karar verdi. Başka bir rivayete göre ise Hz. Osman kısasa hükmetmiş, fakat maktul ailelerinin diyetle yetinmesi üzerine Ubeydullah'ın idamından vazgeçmişti¹⁴.

Ancak Hz. Osman, bu konuda Hz. Ali'nin itirazıyla karşılaşmıştır. Hz. Ali suçluluğu kesin olmayan insanları öldüren Ubeydullah'ı affetmesinden dolayı Hz. Osman'a kızmış ve ona içtihadından dolayı karşı çıkmıştı. Hatta "Eğer elime güç geçerse, ona (Ubeydullah b. Ömer'e) kısas uygulayacağım." demişti. Hz. Ali halife olunca onun bu sözünü unutmayan Ubeydullah Muâviye'ye sığındı ve Sıffîn savaşında öldürüldü¹⁵. Belâzurî ise Hz. Ali'nin Ubeydullah'a "Ey Fâsık! Eğer bir gün elime imkan geçerse Hürmüzan'ın yerine seni öldüreceğim"¹⁶ dediğini rivayet etmektedir. Neticede Hz. Osman, suça göre değil kişiye göre ceza uygulayarak "yumuşak halife", "affedici, merhametli halife" imajına ister istemez sahip olmuştur.

Valiler Hakkında Şikâyetler Hususunda Hz. Ali'nin Tavrı

Hz. Osman valiliklere akrabalarını tayin etmesiyle, illerde sorunlar yaşanmaya başlamış, Hz. Ali, Talha ve Zübeyr, kendisine gelerek: "Ömer sana Ümeyyeoğulları'nı insanların üzerine musallat etmemeni tembih etmemiş miydi?" diyerek bundan duydukları hoşnutsuzluğu dile getirmişlerdir. Rivayete göre Hz. Osman bu uyarıya cevap veremeyerek sessiz kalmıştır¹⁷. İbn Sa'd'ın naklettiğine göre Hz. Ali valiler konusunda eleştirilerini devam ettirmişti. Hatta bir keresinde Ümeyyeoğullarının yöneticileri hakkında sert bir ifadeyle şunları söylediği rivayet edil-

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 356, V, 16-17.

¹⁴ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, I, 315-316; Çelebi, *Örnek Halifeler Devri*, s. 55.

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 17.

¹⁶ Belâzurî, *Ensâb*, V, 24; Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetu'l-Kübrâ*, I, 155.

¹⁷ Belâzurî, *Ensâb*, V, 30.

mektedir: “Ümeyyeoğulları beni Muhammed'in mirasına üstün tutuyorlar. Şayet hilafete geçecek olursam, kasabın işkembenin pisliğini silkelediği gibi onları görevlerinden silkeleyeceğim.”¹⁸

Bir grup Mısırlı Medine'ye gelerek Abdullah b. Ebî Serh'i, Halifeye şikayet ettiler. Çünkü İbn Ebi Serh Mısır'da kendisinden hoşnut olmayan ve Hz. Osman'a şikâyetle bulunan topluluklara zulmediyor ve hatta bazılarını öldürtüyordu. Bunun üzerine Hz. Ali Hz. Osman'a gelerek “İnsanlar onu kan dökmekle suçluyorlar. Onu görevden al, aralarında hüküm ver. Eğer onun üzerinde hakları varsa al, adil ol.” dedi. Şeklinde uyardı¹⁹.

Diğer taraftan, bir gün sabah namazını sarhoş halde kıldırın Kûfe valisi Velîd b. Ukbe de Medine'ye gelen iki kişi tarafından Halife'ye şikayet edilmişti. Fakat halifenin soruna kayıtsız kalması üzerine durum Hz. Ali'ye iletilir. Hz. Ali Osman'a, Velîd'in suçlu olduğunu ve cezalandırılması gerektiğini söyler. Hz. Osman, Hz. Ali'nin uyarısı üzerine valiyi azledip Medine'ye getirilmesini emreder. Yapılan araştırmadan sonra suçlu olduğu anlaşılınca, Hz. Osman kırbaç cezasının uygulanması için Hz. Ali'ye “Ey Ebu'l-Hasan! Kalk onu kırbaçla” diye emir verir. O da oğlu Hasan'dan Velîd'i kırbaçlamasını ister. Fakat Hz. Hasan, haddin halife veya bir akrabası tarafından uygulanmasının daha doğru olacağını söyleyince, Hz. Ali kırbacı yeğeni Abdullah b. Ca'fer'e vererek “Kalk onu kırbaçla” der. Abdullah b. Ca'fer de cezayı uygulamaya başlar. Hz. Ali de Velîd'e seksen kırbaç vurulana dek sayar ve cezayı uygulatmış olur²⁰.

Kendisine yapılan şikâyetler üzerine Hz. Osman, vilayetlere müfettişler göndermiş, hatta müfettişlerden Ammâr b. Yâsir'in bile eleştirilerine maruz kalmıştı.²¹ Bu olaydan sonra Ammar ile Hz. Osman'ın arasının giderek daha fazla açıldığı sanılmaktadır. Söylentilerin doğruluğunu öğrenmek isteyen halife, valileri Medine'de toplantıya çağırdığında burada bulunan Amr b. el-Âs Hz. Osman'ı Hz. Peygam-

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 32.

¹⁹ Belâzurî, *Ensâb*, V, 26.

²⁰ Müslim, *es-Sahîh*, *Hudûd*, III, 1331-1332; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyase*, I, 36-37; Belâzurî, *Ensâb*, I, 33-35, Belâzurî'de cezanın Ali tarafından infaz edildiğini gösteren, ayrıca kırbaç sayısını kırk olarak nakleden rivayet de mevcuttur. Bu konuda ayrıca bkz: İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferid*, VI, 348; Mes'ûdî, *Mürûc*, II, 345; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 53.

²¹ Taberî, *Târîh*, IV, 341; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 78; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 143. İbn Ebî Bekr, *et-Temhîd*, s. 97-99.

ber'in sünnetini değiştirmesi nedeniyle suçlamış, illerde yaşanan problemlerin ardında Ümeyyeoğullarını gözetmesi ve akrabaları olan valilerin buyruk hareket ederek halkı bezdirmesinin yattığını iddia etmişti. Hatta Amr daha da sert bir sözle Halifeye: "Ey Osman! Sen bu ümmetin boynuna bindin. Ya mutedil ol ya da bu görevden ayrıl! Eğer bunu yapmayacaksan, azim ve şiddetle bu işe sarıl, emirlerini uygulat." dedi²². Amr b. el-Âs'ın eleştirilerinden rahatsız olan Hz. Osman Amr'ı valilikten azletti²³.

Hz. Osman'ın Bazı Sahabilere Tavrı Karşısında Hz. Ali

Ebû Zerr'in mal edinme konusunda insanlara karşı takındığı tavırdan hoşlanmayan Hz. Osman, Medine'ye gelince ona, yaptığının doğru olmadığını; insanları zorla takvaya çağıramayacaklarını²⁴ söylemiş ve onu Rebeze'ye sürgün etmişti²⁵.

Ebû Zerr'in sürgün edilmesi, Hz. Ali ile Hz. Osman'ın arasını açtı. Hz. Ali Ebû Zerr'i yolcu ederken Mervan ona engel olmak isteyince, Hz. Ali de elindeki kırbaçla Mervân'ın devesine vurdu. Bundan dolayı Hz. Ali ile Hz. Osman arasında kırıncı bir tartışma oldu. Hz. Osman Hz. Ali'ye "Benim nazarımda hiçbir faziletin yok!" dedi ve birbirlerine kötü sözler sarf ettiler²⁶.

Hz. Osman'ın Ebû Zerr'e yaptıklarından son derece rahatsız olan Hz. Ali'nin bunu Halifeye karşı sözleriyle daha sonra da dile getirdiğini görülmektedir. Ammar b. Yasir olayında geleceği üzere Hz. Ali, Ebû Zerr'e yaptığından dolayı Hz. Osman'ı suçlamıştır²⁷.

Belâzurî'deki bir rivayete göre, müslümanlar Hz. Osman'ın bey-tülmâlden yakınlarına yardımlarda bulunmasını hoş görmemiş ve şiddetle eleştirmişlerdi. Hz. Osman ise bunlara "Kavimlerin gururunu incitse de feyden ihtiyacımız olanı alırsınız." şeklindeki sözleriyle karşılık verdi. Hz. Ali ve Ammâr b. Yâsir de Hz. Osman'ı bu uygulaması nedeniyle uyardılar. Fakat Hz. Osman Ammâr'ın kendisi hakkında söylediği sözlere oldukça sinirlendi ve onu dövdürdü. Daha sonra da

²² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 36; Belâzurî, *Ensâb*, V, 89; İbn Ebî Bekr, *et-Temhîd*, s. 88 vd.; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 167; Heykel, *Osman b. Affân*, s. 117.

²³ Belâzurî, *Ensâb*, V, 89.

²⁴ Taberî, *Târîh*, IV, 284.

²⁵ Belâzurî, *Ensâb*, V, 53; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 67; Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Târihine Giriş*, s. 111.

²⁶ Belâzurî, *Ensâb*, V, 54; Ya'kübî, *Târîh*, II, 172-173; Mes'ûdî, *Mürûc*, II, 350 vd.

²⁷ Belâzurî, *Ensâb*, V, 54.

Ammâr'ın Medine'den sürgün edilmesini emretti. Ammâr Halifenin emri gereği Medine'den çıkmaya hazırlandığı sıralarda, durumdan haberdar olan Hz. Ali Hz. Osman'a giderek "Ey Osman! Allah'tan kork! Müslümanlardan iyi bir kişiyi sürdün, helak oldu. Şimdi ise, bu şekilde onu da sürmek istiyorsun" dedi. Hz. Osman da buna "Sen sürülmeyi ondan daha fazla hak etmişsin!" şeklinde sert bir şekilde karşılık verdi. Hz. Ali'nin yanıtı da "Sür istersen!" şeklinde de oldu. Sonra Müslümanlar her konuşanı ve itiraz edeni sürmekle bir yere varamayacağı konusunda Hz. Osman'ı uyardılar ve O da Ammâr'ı sürmekten vazgeçti²⁸.

Abdullah b. Mes'ûd ile Hz. Osman arasında da Mescid'de bir tartışma geçmiş ve o Halife'nin kölesi tarafından dövülmüştü. Buna da oldukça sinirlenen Hz. Ali Halifeye "Ey Osman! Rasulullah'ın arkadaşına Velîd b. Ukbe'nin kavline göre mi bunu yaptırdın?" diye sorunca o da "Bunu Velîd'in sözüne göre yapmadım. Fakat Zübeyd b. es-Salt el-Kindî'yi Kûfe'ye gönderdim. İbn Mes'ûd'un ona "Osman'ın kanı helaldir" dediğini söyledi" diye cevap verince Hz. Ali ona: "Gerçeği öğrenmeden Zübeyd'in sözü ile mi onu cezalandırdın?" diyerek çıkıştı (32/652)²⁹.

İsyan Hareketi Sırasında Hz. Ali'nin Tutumu

Vilayetlerde şikayetler giderek artınca, Muhacirlerin ricası üzerine yanına gittiği Halife ile Hz. Ali arasında şu konuşmalar geçti. Hz. Ali Halifeye: "İnsanlar dışarıdadır. Benimle senin hakkında konuşular. Vallâhi ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Habersiz olduğun bir şeyi sana anlatmıyorum, bilmediğin bir şeyi sana göstermiyorum. Sen bildiğimizi bilirsin, senden önce bir şeye vâkıf değiliz ki sana ondan haber verelim. Rasûlullah ile arkadaşlık yaptın. Bizim duyduğumuz ve gördüğümüzü sen de duyduğun ve gördün. Ebû Kuhâfe (Ebû Bekir) ve İbnu'l-Hattâb, hak yönünden senden daha öncü değillerdi. Sen akrabalık bakımından Rasûlullâh'a daha yakınsın. Senin, Peygamber'e akrabalık yönünden elde ettiğini onlar elde edemediler... Sen âmânın gözünü açamazsın, cahil olanı bilgili yapamazsın." dedi. Hz. Osman da ona şöyle cevap verdi: "Allâh'a yemin olsun ki, yerimde olsaydın ve akrabalık gözetseydin, kaybolmuşu misafir etseydin ve Ömer'in vali tayin ettiğini sen de etseydin, seni kınamazdım. Allah için söyle, Ömer, Muğîre b. Şu'be'yi vali tayin etmedi mi?" Hz. Ali bunu onayladı fakat durumun Hz. Ömer döneminden farklı olduğuna dikkat

²⁸ Belâzurî, *Ensâb*, V, 54-55.

²⁹ Belâzurî, *Ensâb*, V, 36-37.

çekmek için: "Muâviye'nin Ömer'den korkusu ve ona itaati büyüktü. Şimdi o, işleri sana haber vermeden yapıyor ve bitiriyor. Arkasından da insanlara bu Osman'ın işidir diyor. Yaptıklarını duyunca sen müdahale etmiyorsun." diyerek halifeyi uyardı³⁰.

Hz. Osman'ın Öldürülmesi Olayı Sırasında Hz. Ali

Hz. Osman Hz. Ali ve diğer sahabilerin uyarılarına pek kulak asmayınca isyan bir muhalefet durumundan çıkmış ve artık Halifenin canına kastedecek bir şiddet olayı noktasına gelmişti. Zira Hz. Osman evinde kuşatılmıştı. Kendisinin her türlü uyarılarına alındırış etmemesine rağmen Hz. Ali yine de susuz bırakılan³¹ Hz. Osman'ın evine su göndererek ona yardım etmeye çalışıyordu³².

Diğer bir rivayete göre Hz. Ali oğlu Hüseyin'i Halifeye yardım etmesi için gönderdi. Hz. Osman ona niye geldiğini sorunca, Hz. Hüseyin biat borcunu ödemek için geldiğini söyledi. Hz. Osman bu defa "Ey kardeşimin oğlu! İnsanları benden uzaklaştırmaya gücün yetecek mi?" diye sorunca, Hz. Hüseyin hayır cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Osman "İstediyini yapmakta serbestsin, fakat babana söyle bana gelsin." dedi. Hz. Hüseyin bunları babasına anlatınca Hz. Ali Hz. Osman'ı korumak için bizzat harekete geçti, ancak oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye tarafından engellendi. Başka bir rivayete göreyse, Hz. Ali, ailesinden bazı kişilerce engellenince, başındaki siyah sarığı çıkarıp, Hz. Osman'ın yardım çağrısını iletmek üzere kendisine gelmiş olan elçiye fırlattı. Aslında yardım etmek istediğini ve engellendiğini Halifeye iletmesi için ona "Gördüklerini Osman'a haber ver." dedi. Daha sonra Medine sokaklarına doğru ilerlerken, öldürülebileceğini düşünerek olsa gerek, Hz. Osman'ın kanından dolayı masum olduğunu belirten ifadelerle Allah'a yakarmıştı. Bir rivayette "Allahım! Osman'ın kanından dolayı en suçsuz kişi benim." dediği nakledilmektedir³³.

Başlangıçta her iki sahabe de Halifelik için birbirlerini kendilerinden sonra en uygun kişi olarak görürlerken acaba ne olmuştu da iki güzide sahabinin arası açılmıştı. Sanırız bunu anlamak o kadar zor değildir. Zira İbn Kuteybe'de geçen ve Muâviye ile Halifenin bir konuşmasını nakleden

³⁰ Belâzurî, *Ensâb*, V, 60; Taberî, *Târîh*, IV, 337-338; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 75-76; İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, IV, 308; Abduh, *Şerhu Nehci'l-Belâğâ*, II, 285-286.

³¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 41, 42.

³² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 41; Belâzurî, *Ensâb*, V, 68; Mes'ûdî, *Mürûc*, II, 353; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 149

³³ Belâzurî, *Ensâb*, V, 94; krş: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 68-69.

bir rivayete bu konuda bize ipuçları vermektedir. Kaynakta anlatıldığına göre Muâviye Hz. Osman'a: “...İzin ver onların boynunu vurayım.” dedi. Hz. Osman ona kimin diye sorunca o da “Ali, Talha ve Zübeyr'in” cevabını verdi. Hz. Osman şaşırarak: “Sebepsiz yere, suçları olmadan Rasûlullâh'ın ashabını mı öldüreyim?” diye sorunca Muâviye “Sen onları öldürmezsen onlar seni öldürecek.” karşılığını verdi. Hz. Osman da kızarak “Ben ümmetin kanını dökerek Rasûlullâh'a muhalefet eden ilk kişi olmak istemiyorum.”³⁴ dedi. Muhtemeldir ki Hz. Osman etrafındaki çoğu akrabası olan idarecilerin telkiniyle Hz. Ali hakkında, onun muhalefetinin amacı hakkında yanlış yönlendirilmişti³⁵.

Hz. Osman âsiler tarafından kırk günden fazla muhasara edildikten sonra 28 Zilhicce 35 Cuma günü (Mayıs 656) akşamı öldürüldü³⁶. Hz. Ali, Hz. Osman hakkındaki iyi niyetli yaklaşımlarını onun öldürülmesinden sonra bile sürdürmüştür. Bunu ilk olarak naşının defni konusundaki gayretlerinde görebiliriz. Çünkü isyancılar Halifenin naşının defnine izin vermemişlerdi. Hz. Ali de oğlu Hasan'ı Mısırlı isyancılara göndererek cenazenin defnine müsaade etmelerini istedi. Onlar da Hz. Ali'ye olan meyillerinden dolayı bunu kabul ettiler. Ensar'dan bir grup cenaze namazının kılınmasını engellemek istediye de Hz. Ali buna izin vermedi ve cenaze namazı kılındıktan sonra naaş defnedildi³⁷.

Hz. Osman'ın öldürülmesi Medineliler arasında çok fazla bir tepki doğurmadı. Böyle bir neticenin ihtimali zaten vardı. Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberini duyan Hz. Ali ve diğer bazı sahabiler hızla onun evine geldiler. Hz. Ali, Hz. Osman'ın üzerine kapanarak ağladı ve “Siz buradayken mü'minlerin emîri nasıl öldürüldü?” diyerek oğullarını azarladı. Hatta Hz. Hasan'ı tokatladığı ve Hz. Hüseyin'in göğsünü yumrukladığı ve yine Hz. Osman'ı korumak üzere orada bulunan Talha'nın oğlu Muhammed'e kızıp, Zübeyr'in oğlu Abdullah'ı da lanetlediği rivayet edilmektedir³⁸.

³⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 34.

³⁵ Akbulut, *İslâm'da İlk Devir Siyâsî Olaylarının...*, s. 75.

³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, III, 31, 77; Belâzurî, *Ensâb*, V, 85, 91; Taberî, *Târîh*, IV, 385; İbn A'sem, *el-Fütûh*, I, 429; Mes'ûdî, *Mürûc*, II, 355; Taberânî, *Mu'cem*, I, 77; İbn-ü'l-Cevzî, *Muntazam*, V, 55. Kaynaklarda Hz. Osman'ın öldürüldüğü günle ilgili çok farklı tarihler verilmektedir. Bunların bir kısmını İbn A'sem nakletmektedir. Bkz: İbn A'sem, *el-Fütûh*, I, 430.

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, III, 78-79; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 46; Belazuri, *Ensâb*, V, 85, 86, 91; Taberî, *Tarih*, IV, 412-413; İbn A'sem, *el-Fütûh*, I, 430.

³⁸ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 45; Belazuri, *Ensâb*, V, 70; İbn Abdirabbih, *el-Ikdu'l-Ferid*, IV, 291; Mes'ûdî, *Mürûc*, II, 354, Zehebî II, 138-139; Akkad, *Ab-*

Hz. Ali, Halifeyi sadece eleştirerek muhalefet için muhalefet anlayışı gütmemişti. Doğru bulduğu icraatlarında da onu desteklemişti. Mesela Kur'ân nüshasının çoğaltılması ve bu nüsha dışındakilerin yakılarak imha edilmesi konusu bunlardan biriydi. O bu konuda şöyle diyordu: "Ey İnsanlar! Osman hakkında 'aşırı gitti' ve 'mushafları yaktırttı' demek hususunda Allah'tan korkunuz. Allah'a yemin olsun ki, o sadece ashabın Kur'an'dan olmadığına ittifak ettiği şeyleri yok etti. Ben de insanların tek bir Mushaf üzerinde birleşmesi görüşümdedir. Bundan sonra sizden bu konuda ihtilaf edenler, ayrılık bakımından insanların en şerlileridir... Allah'a yemin olsun ki onun yerinde ben olsaydım aynı şeyi yapardım"³⁹.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, rivayetlere bakıldığında Hz. Ali'nin Hz. Osman'a muhalefeti görülmektedir. O aslında, Hz. Osman'ı tenkide hakkı olan en önde gelenlerdendir. Çünkü Şura'da Hz. Osman'a biat eden diğer üyeler de onu, yanlış olduğunu düşündükleri icraatlarında eleştirmişlerdi. Dolayısıyla Hz. Ali'nin de Şura üyesi olması itibariyle görüş bildirmeye, gerekirse tenkide hakkı vardı. Onun Hz. Osman'a muhalefeti, diğer bazı sahabenininki gibi yaptığı bazı yanlış icraatlarından dolayı Hz. Osman'ı uyarmaktı. Belirli konularda tenkitler yönelmiş olmakla birlikte, halifeliği sırasında onun yanında olmuş, gerekli tavsiyelerde bulunmuş, her zaman ona destek vermişti.⁴⁰ Mesela Hz. Osman kendisinin korunmasını istememesine rağmen, onu korumaları için oğullarını göndermesi, muhasara esnasında susuz bırakıldığında ona su yollaması, asilerin defalarca kendisine halifelik teklif etmelerine rağmen onları reddetmesi, onlarla görüşüp isyandan vazgeçirmeye çalışması vb. bu konudaki samimiyetinin en önemli delilleridir. Eğer Hz. Ali, Hz. Osman'ın halifelikten azl edilmesini ve yerine halife olmayı düşünseydi bu amacına ulaşmak için önüne gelen fazlaca fırsatı göz ardı etmemesi gerekirdi. Hz. Ali kendisine gelen isyancıların Halife olması tekliflerini kabul etmediği gibi Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra da Halifeliği kabul etmek istememiştir.⁴¹

Hz. Ali'nin Hz. Osman'a eleştirilerini ve muhalefetini yapıcı eleştiriler olarak düşünmek gerekir. Bunun diğer bir kanıtı da onun, eleştirileri ve uyanları ile birlikte çözüm önerilerini de Halifeye sunmasıdır. Hz. Osman

kariyye, s. 57.

³⁹ İbn Ebî Bekr, *et-Temhîd*, s. 63.

⁴⁰ İbn Ebî Bekr, *et-Temhîd*, s. 28.

⁴¹ Onat, *Emevîler Devri Şii Hareketleri*, s. 155.

dönemi incelenirken Hz. Ali'nin halife ile ilişkilerine bu pencereden bakılmasının, daha sonra meydana gelecek olan birtakım siyasi karışıklıkların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı düşüncemizle teşekkür eder saygılar sunarım.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM

- ABDUH, Muhammed, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, I-IV, Beyrut trz.
- AKBULUT, *İslâm'da İlk Devir Siyasi Olaylarının Tahlili ve Kaderciliği Oluşturması*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara 1984.
- AKKAD, Abbas Mahmud, *Abkariyyetu'l-İmâm*, Mısır 1952.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, V, yay. S.D.F. Goitein, Jerusalem 1936.
- ÇELEBÎ, Ahmet, *Örnek Halifeler Dönemi*, çev. Hasan Fehmi Ulus, Seriyte Kitapları, İstanbul 1997.
- İBN ABDİRABBİH, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed (327/939), *Kitâbu'l-İkdi'l-Ferîd*, şrh. Ahmed Emîn, IV, VI, Kâhire 1948.
- İBN A' SEM, Ebû Muhammed Ahmed (314/926), *el-Fütûh*, I, Beyrut 1986.
- İBN EBÎ BEKR, Muhammed b. Yahya (741/1340), *et-Temhîd ve'l-Beyân fi Makteli's-Şehîd Osmân*, thk. Mahmud Yusuf Zâyd, Doha 1985.
- İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muhammed el-Hadrâmî (808/1406), *Mukaddime*, I, çev. Zakir Kadirî Ugan, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997.
- İBN KESÎR; Ebu'l-Fidâ 'İmâduddîn İsmâîl b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, VII, Beyrut 1981.
- İBN KESÎR, *el-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer*, I, Mısır trz.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullâh b. Husâm ed-Dîneverî (276/899), *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, thk. Tâhâ Muhammed, Mısır 1967.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, II, III, V, Beyrut 1380/1960.
- İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed (597/1200), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûki ve'l-Ümem*, V, Beyrut 1992.

- MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, II, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, 3. baskı, Mısır 1958.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc (261/874), *el-Câmiu's-Sahîh*, III, IV, thk. M. Fuâd Abdalbâkî, 2. baskı, Beyrut 1972.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhiddin b. Şeref (676/1277), *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lügât*, I, Beyrut trz.
- NEVİN MUSTAFA, Abdulhâlik, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, çev. Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul 1990.
- ONAT, Hasan, *Emevîler Devri Şif Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, 3. baskı, Kâhire 1964.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 2. baskı, Kâhire 1983.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, III, IV, Beyrut trz.
- TÂHÂ HÜSEYİN, *el-Fitnetu'l-Kübrâ*, I, Dâru'l-Meârif, Mısır 1951.
- WELLHAUSEN, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, Ankara Matbaası, İstanbul 1960.
- ZEHEBÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (747/1346), *Târîhu'l-İslâm ve't-Tabakâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, II, Kâhire 1368/1948.